

Vinichuk M.V. Regulation of population employment as a mechanism of provision of social state security

Article deals with the relationship of the categories of «employment» and «unemployment» of population. The influence of employment and unemployment on social and economic state security is defined. The problems of employment and unemployment rate of population in Ukraine in the context of its social security ensuring are considered. The extent of shadowing of the labor market of Ukraine is outlined, the basic ways of its legalization are offered.

Key words: *economic security, employment, unemployment, shadow employment, social security.*

Стаття надійшла 20 березня 2013 р.

УДК 338:504

О.Р. Волошин

ГАРМОНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН СУСПІЛЬСТВА І ПРИРОДИ ЯК СКЛАДОВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Розглянуто роль гармонізації взаємовідносин суспільства і природи у процесі подолання сучасної екологічної кризи як наслідка природоперетворювальної діяльності людини.

Ключові слова: *екологічна криза, гармонізація відносин, система «природа-суспільство», екологічні закони, природоперетворювальна діяльність людини.*

Постановка проблеми. Сьогодні людство досягло такого рівня потужності сукупної виробничої сили, за якого під впливом загрози глобальної екологічної катастрофи постає питання про заміну північних у суспільстві принципів організації людської діяльності на нові, адекватні ситуації, що склалися. При цьому слід брати до уваги всі нагромаджені знання як про саме суспільство, так і його місце в пізнаній природі.

У взаємовідносинах суспільства і природи стратегія гармонізації є прагненням якнайкраще узгоджувати дві залежності – людини від природи і природи від людини.

Мета і завдання дослідження. Гармонізація взаємовідносин суспільства і природи може настати в результаті трансформації екологічної свідомості й діяльності, коли людство, щиро визнавши пріоритет законів природи, візьме на себе функції дбайливого «домоправителя», щоб якомога швидше й повніше гармонізувати взаємовідносини суспільства і природи [1, с. 184].

Вихідним принципом для теоретичного розв'язання цієї проблеми є визнання єдності людини та природи. Для того, щоб побачити й адекватно оцінити глобальну екологічну проблематику в її цілісності, необхідно визнати екологічну несумісність усякої односторонньої антропоцентричної позиції та всіх тенденцій і факторів, що можуть бути їй притаманними: від практично здійснюваної претензії бути верховним господарем, нічим не обмеженим розпорядником, підкорювачем і володарем усього навколишнього світу – і до тих особливостей та обмеженостей, парадигмально-стильових рис нашого мислення, нашого категоріального апарату, які відповідають вказаним претензіям [2, с. 18]. Від таких означених рис якраз і важливо послідовно звільнюватись. Із визнання нерозривної єдності суспільства та природи, суспільства як невід'ємної частини природи не варто робити висновок про їх рівнозначність. Суспільство – невід'ємна частина природи настільки, наскільки воно може існувати лише в певних, досить вузьких рамках стану навколишнього природного середовища, в той час як природа цілком може обійтися без нього.

Формування адекватного розуміння причин сучасної екологічної кризи неможливе без з'ясування ролі людини в природному світі, місця і специфіки суспільства серед інших природних систем, в еволюції самої природи. Розв'язання цієї проблеми базується на розкритті специфіки існування людини, особливостей її природоперетворювальної діяльності.

Стан дослідження. За останні роки зібрано чимало методологічного і теоретичного матеріалу щодо розуміння взаємин людини і природи, процесів історії та еволюції. Він повинен розумно використовуватися для розв'язання проблем гармонізації коеволюції процесів, що постають перед людством [4, с. 635].

У процесі освоєння природи людство, з одного боку, стає все більш незалежним від навколишнього середовища, з іншого – збільшує свою залежність від знань про природу, правильності цілей і здатності враховувати всю багатоманітність наслідків свого втручання в природні процеси. Глобальні екологічні наслідки людської діяльності показали, що природа вже не може відновлювати порушений баланс, не створюючи загрози самому існуванню людини [6, с. 178].

Колишній віце-президент США А. Гор висунув свого часу амбітний план створення умов загальної оптимізації системи «суспільство-природа» [3, с. 313]. Говорячи про умови цього процесу, він заявляв, що має сенс побудова політичного каркасу, який відповідатиме майбутнім всесвітнім вимогам конкретних дій тоді, коли розмір загрози стане цілком зрозумілим. Важливо також запропонувати потужні заходи,

можливі з політичної точки зору вже нині, – навіть до того, як відбудуться очікувані великі зрушення в громадській думці щодо глобального довкілля, масштаб яких можна буде швидко збільшувати, коли усвідомлення екологічної кризи зростатиме, і стануть можливими навіть більш потужні дії.

Система заходів для консолідації зусиль усього людства щодо збереження довкілля та досягнення стійкої рівноваги між завданнями збереження розвитку та навколишнього середовища названа А. Гором Глобальним Планом Маршалла (за аналогією з відомою програмою відновлення економіки Західної Європи після Другої світової війни), в якому виокремлено основні напрямки оптимізації глобальної соціо-екосистеми.

А. Гор у книзі «Земля в рівновазі. Екологія і людський дух» [3, с. 318] пише, що, послугуючись оригінальним Планом Маршалла як моделлю, ми можемо почати схематично розробляти план дій. Глобальні зусилля з порятунку довкілля повинні бути зосереджені навколо стратегічних завдань, які одночасно відповідатимуть найважливішим бажаним змінам і дадуть нам змогу розпізнати, виміряти й оцінити прогрес на шляху до цих змін. Кожне завдання повинно бути підкріплене комплексом заходів, які дадуть змогу світовій цивілізації реалізувати його якомога швидше, ефективніше і більш справедливо.

Виклад основних положень. У перекладі з давньогрецької «гармонія» означає злагодженість, стрункість, зв'язок, тобто внутрішню й зовнішню впорядкованість, узгодженість, цілісність явищ та процесів. Гармонія передбачає таку узгодженість, яка відповідає законам доцільності, оптимальності та краси, являючи собою їх органічну єдність. Отже, поняття «гармонізація» слід розуміти як певне облаштування, впорядкування, тобто активність, спрямовану на подолання розладу і досягнення узгодженості, скріплення розірваного [7, с. 78].

Поняття «гармонійність співіснування суспільства і природи» відображає своєрідний ідеал їх співіснування і розвитку, який полягає в порівняно динамічній рівновазі на всіх найважливіших напрямках їхньої взаємодії або ж у врівноваженості процесів суспільного споживання і відновлення природних ресурсів. Досягненню такого ідеалу сприяють високий рівень здобутої оптимальності взаємовідносин суспільства і природи, оптимізація життєдіяльності суспільства в навколишньому природному середовищі. Це означає, що на кожному етапі взаємодії суспільства і природи треба прагнути більш чи менш гармонійного співвідношення соціальних та екологічних цілей і потреб, вибору оптимальних і збалансованих за законами функціонування природи й розвитку суспільства шляхів досягнення визначених цілей. При

цьому слід установити такі екологічні обмеження суспільної діяльності, які здатні забезпечити динамічну рівновагу процесів загального споживання і відновлення природних ресурсів, без чого неможливий подальший прогрес у розвитку цивілізації [5, с. 128–132].

Людина, виникнувши як природна істота, виділилась із природи саме завдяки неприродному характеру своєї діяльності. З перетворенням біологічного виду *homo sapiens* в людину відбулася заміна його біологічної еволюції соціальною: безпосереднє освоєння природи стало опосередкованим, природно-тваринній діяльності, мета якої знаходиться поза нею, прийшла на зміну людська доцільна діяльність, безпосереднє підкорення законам природи перетворилось на підкорення опосередковане чи безпосередню незалежність. Глобальна екологічна криза, з якою зіткнулося людство в цілому, показала історичну обмеженість людини, що своїми діями протиставляє себе природі. Хоча такий спосіб організації людської діяльності і став основою для становлення людини як істоти розумної, але, виникнувши на певному етапі цього становлення, на іншому він повинен зникнути. Сигналом до цього і є глобальна екологічна криза.

Серед специфічних властивостей системи «природа-суспільство» слід відзначити наступні [7, с. 116–118]:

- господарський вплив поширюється не лише на природний об'єкт (систему), а й на підсистеми, що його оточують, та надсистеми, до яких він входить і які «прагнуть» знівелювати впливові зміни. Тому витрати на перетворення природи ніколи не обмежуються тільки витратами на безпосередньо заплановані впливи;

- природні ланцюгові реакції виходять зазвичай за межі зміни речовини та енергії і впливають на динамічні властивості екологічних систем;

- вторинна екологічна рівновага, що склалася поступово, як правило, більш стала, ніж первинна, але потенційний «запас перетворення» (тобто майбутніх можливостей) при цьому скорочується;

- невідповідність «цілей» еколого-системної регуляції і «цілей» господарювання може призвести до деструкції природного утворення. А це означає, що сили природи і сили господарських перетворень за більшої ваги останніх у ході протиборства спочатку «гасять» одні одних, а потім природна складова системи починає руйнуватися;

- технічні системи довгострокового впливу (техногенного впливу) завжди у підсумку менш економічно ефективні, ніж природні та природно спрямовані (принцип природності);

- раціональне господарювання можливе лише в певних екологічних межах та оптимальних розмірах; вихід за ці межі (в будь-яку сторону) знижує господарську ефективність;

– неможливо, як правило, переступити через фазу послідовного розвитку екологічної системи;

– одиниця відновлюваного ресурсу може бути одержана тільки через певний інтервал часу, який визначається швидкістю функціонування системи та її складових. Упродовж установленого часового інтервалу не можна переходити рамки обмежень, що визначаються екологічними законами і принципами;

– перетворювальна діяльність не повинна виводити екологічні системи зі стану рівноваги, особливо коли йдеться про надмірне зменшення якогось із надто важливих системоутворювальних компонентів. Якщо обставини змушують іти на ризикований крок, потрібна достатня компенсація у вигляді заміни, поповнення, втраченого системою (наприклад, збалансована вирубка й водночас дбайливе насадження лісів);

– навіть так зване «перетворення природи» нерідко дає локальний ефект.

Перелічені еколого-економічні та еколого-господарські властивості складної системи «природа-суспільство» сформульовані як висновки із закону визначальної міри перетворення людиною природних систем. Якби людське втручання можна було унеможливити (що зробити нікому не вдається), то система функціонувала б у режимі самоорганізації та саморегулювання. Тому найкращою системою екологічного управління вважається така система, яка залишає більше місця властивостям самопідтримки природних якостей (принцип обережного втручання).

Як і всяка галузь науки, екологія має свої закони, які характеризують взаємовідносини різних елементів екосистеми, а в підсумку – всі процеси в біосфері. До законів гармонізації системи «природа-суспільство» можна віднести такі:

- загальний системогенетичний закон (Ф. Мюллера, Е. Геккеля);
- закон вектора розвитку (Л. Долло);
- закон ускладнення системної організації (К.Ф. Рульє);
- закон ноосфери (В.І. Вернадського);
- закон еколого-системної спрямованості еволюції;
- закон (принцип) збільшення ступеня ідеальності;
- закон синхронізації гармонізації системних складових;
- закон необоротності взаємодії «людина-біосфера» (П. Дансеро);
- закон єдності «організм-середовище»;
- закон зворотного зв'язку взаємодії «людина-біосфера» (П. Дансеро);
- закон оборотності біосфери (П. Дансеро);
- закон зниження енергетичної ефективності природокористування;

– закон послідовності проходження фаз розвитку;
– закон різночасового розвитку (видозміни) підсистем у великих системах;

- закон оптимальності;
- закон балансу консервативності й мінливості;
- принцип гальмування розвитку;
- закон розвитку системи за рахунок довкілля;
- закон функціонально-системної нерівномірності;
- закон внутрішньої динамічної рівноваги;
- закон генетичної різноманітності;
- закон історичної незворотності;
- закон константності (В.І. Вернадського);
- закон кореляції (Ж. Кюв'є);
- закон максимізації енергії (Ю. Одума, доповнений М. Реймерсом);
- закон максимуму біогенної енергії (В.І. Вернадського –

Е.С. Бауера);

- закон мінімуму (Ю. Лібіха);
- правило прискореного історичного розвитку;
- правило соціально-екологічної рівноваги;
- закон обмеженості природних ресурсів;
- правило обмеженості ресурсів («на всіх не вистачить»);
- закон односпрямованості потоку енергії;
- закон оптимальності;
- закон піраміди енергій (Р. Ліндемана);
- закон рівнозначності умов життя;
- закон розвитку довкілля;
- закон зменшення енерговіддачі в природокористуванні;
- закон сукупної дії природних факторів (Мітчелліха-Тіне-

мана-Бауле);

- закон толерантності (Шелфорда);
- закон ґрунтовиснаження (зменшення родючості);
- закон збереження маси речовин;
- ціна розвитку;
- критерії еволюційного відбору.

Серед основних етапів та напрямків оптимізації відносин у системі «суспільство-природа» слід відзначити:

1) більш широке застосування та систематичне вдосконалення очисних споруд на виробництвах, що забруднюють навколишнє середовище;

2) повсякчасна і повсюдна економія та збереження природних ресурсів: сировини, матеріалів, пального, енергії тощо;

3) поступовий перехід народного господарства на маловідходне, а потім і безвідходне виробництво;

4) створення замкнених циклів кругообігу речовини та енергії, що виникають в результаті людської природоперетворювальної діяльності, або гармонійне «вписання» їх у природні кругообіги.

На думку А. Гора, п'ять стратегічних завдань повинні спрямовувати та забезпечувати інформацією зусилля людства з порятунку глобального доквілля [3, с. 326–328].

Першим стратегічним завданням має бути стабілізація населення світу. При цьому слід розробити заходи для створення в кожній країні світу умов, необхідних для так званої демографічної стабілізації – історично і документально зафіксованого переходу від динамічної рівноваги високого рівня народжуваності й високого рівня дитячої смертності до стійкої рівноваги низьких рівнів народжуваності та дитячої смертності. Ця зміна відбулася в більшості індустріальних країн (які мають низький рівень дитячої смертності й високий рівень письменності та освіти) і фактично відсутня в країнах, що розвиваються (де ситуація прямо протилежна).

Друге стратегічне завдання – швидке створення і розвиток природозберігальних технологій, особливо в енергетиці, транспорті, сільському господарстві, будівельній промисловості й виробництві, які здатні сприяти сталому економічному прогресу без одночасного руйнування доквілля. Ці нові технології індустріально розвинуті держави мають швидко надати всім країнам, а особливо тим країнам «третього світу», яким можна дозволити розвиватися шляхом виконання різних зобов'язань, які вони візьмуть на себе як учасники Глобального Плану Маршалла.

Третє стратегічне завдання – всеохопна і повсюдна зміна в економічних «правилах гри», за допомогою яких ми вимірюємо вплив наших рішень на доквілля. За допомогою глобальної угоди необхідно запровадити систему економічної звітності, яка даватиме відповідну оцінку екологічним наслідкам як повсякденного ринкового вибору на рівні окремих осіб та компаній, так і вибору більших, макроекономічних альтернатив на рівні держав.

Четверте стратегічне завдання – проведення переговорів та укладання нової генерації міжнародних угод, в яких буде визначено міжнародно-правові системи регулювання, конкретні заборони, механізми впровадження і планування, стимули, санкції і взаємні зобов'язання, необхідні для ефективного втілення всього плану в цілому. Ці угоди обов'язково повинні зважати на величезні відмінності у можливостях і потребах розвинутих держав та країн, що розвиваються.

П'яте стратегічне завдання – створення спільного плану екологічної освіти громадян усього світу щодо нашого глобального доквілля. По-перше, слід створити програму досліджень і моніторингу змін, що

відбуваються в навколишньому середовищі, для того, щоб залучити до цього людей в усіх країнах світу, особливо студентів; по-друге, інтенсивно поширювати інформацію про місцеві, регіональні й стратегічні небезпеки для довкілля. Остаточна мета цих дій – сприяти утвердженню нового розуміння взаємовідносин цивілізації і глобального довкілля.

Висновки. Абсолютна гармонія людини і природи неможлива через фундаментальний характер діалектичної суперечності між цими двома частинами єдиної системи. Людина приречена на боротьбу з природним середовищем і одночасно на боротьбу із собою. У процесі боротьби на кожному етапі взаємодії суспільства та природи можливе встановлення більш чи менш гармонійного співвідношення соціальних та екологічних цілей і потреб, що, своєю чергою, є основою гармонізації системи «суспільство – природа».

У взаємодії суспільства та природи необхідно говорити не про рівновагу сил, а процесів. Гармонійність цієї взаємодії полягає як в неперервному процесі досягнення динамічної рівноваги, так одночасно і в її подоланні, без яких неможливий подальший прогресивний розвиток цивілізації.

1. Бакка М.Т. Екологія та захист ноосфери / М.Т. Бакка, О.А. Пирський. – Житомир: РВВ ЖІТІ, 1998. – 236 с.
2. Гармонизация системы «человек-природа» / под ред. Г.С. Батищева. – М., 1989. – 186 с.
3. Гор А. Земля в рівновазі. Екологія і людський дух / А. Гор. – К., 2001. – 404 с.
4. Крисаченко В.С. Людина і біосфера: основи екологічної антропології / В.С. Крисаченко. – К., 1998. – 687 с.
5. Максименко Н.В. Організація управління в екологічній діяльності / Н.В. Максименко, В.В. Задніпровський. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2005. – 192 с.
6. Урсул А.Д. Перспективы экоразвития / А.Д. Урсул. – М., 1990. – 270 с.
7. Шевчук В.Я. Екологічне управління / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський та ін. – К.: Либідь, 2004. – 430 с.

Волошин А.Р. Гармонизация взаимоотношений общества и природы как составная экологической безопасности

Рассмотрена роль гармонизации взаимоотношений общества и природы в процессе преодоления современного экологического кризиса как следствия природопреобразовательной деятельности человека.

Ключевые слова: *экологический кризис, гармонизация отношений, система «природа-общество», экологические законы, природопреобразовательная деятельность человека.*

Voloshyn O.R. Harmonization of Relationships of the Society and Nature as a Component of Ecological Safety

The role of harmonization of relationships of the society and nature in the process of overcoming modern ecological crisis as the consequence of nature changing human activity is considered.

Key words: *ecological crisis, harmonization of relationships, «nature-society» system, ecological laws, nature changing human activity.*

Стаття надійшла 25 січня 2013 р.

УДК 368:338.46:32.001.25

О.Й. Жабинець

**ВПЛИВ ІНСТИТУТУ СТРАХУВАННЯ
НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК
ТА БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ**

Розглядається вплив інституту страхування на соціально-економічний розвиток та безпеку держави. Здійснено класифікацію загроз національній безпеці України, які можуть бути нейтралізовані за допомогою механізму страхування; виділено основні напрями впливу страхування на соціально-економічну захищеність населення; окреслено шляхи підвищення стійкості національної економіки та зростання рівня її безпеки.

Ключові слова: *страхування, соціально-економічний розвиток, національна безпека України, нейтралізація загроз, пріоритетні національні інтереси.*

Постановка проблеми. Ринкові перетворення в економіці України сприяли докорінним змінам у системі страхового захисту, що здатна суттєво вплинути на соціально-економічний розвиток та безпеку суб'єктів господарювання, населення і держави в цілому. Такі загальноприйняті інструменти компенсації збитків, як страхування, соціальні програми, формування резервів та надзвичайних фондів підприємств, покривають в Україні лише близько 10% тих ризиків, які зазвичай страхуються в розвинених державах світу. Незахищеність учасників економічних відносин тягне за собою істотні бюджетні витрати з ліквідації наслідків стихійних лих та аварій техногенного характеру, надання соціальної підтримки населенню тощо. Крім того, незрілість та низька капіталізація вітчизняного страхового ринку – фактори слабкості інвестиційного клімату та загальних умов економічної діяльності.

Стан дослідження. Важливий внесок у дослідження різних аспектів розвитку страхування, зокрема страхування життя, медичного страхування, інвестиційної діяльності страхових компаній, а також